

Պատասխանատու
Յովհաննէս Փիլիսեան

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻՈՅ

Նամակըն ուղղելի են
առ. Ղ. Գ. Պալապարեան

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՌԱՍՏՐԱՆԻ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԶՄԻՌՆԻՈՅ ԺԱՐՔ 17 ՄԱՐՏ 1879 ԹԻՒ 1444

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Հիշենական խնդիրը սահմանաց ուղղութեան մասին, ինչպէս յայտնի է, դեռ անընդ կրմնայ. կայսերական իրաւէէն յետոյ թէև կոկին անգամ նոր սահմանագծութիւն մի առաջարկուեցաւ ի նպատակ Հիշենաց, սակայն և այն չկարացաւ ընել Սթէնքի դահլիճը։ Սոյն երկրորդ ուղղութեամբ թուրքիոյ պիտի մնայ եպիսկոպոսի մէջ Եանինան և թեմապետի մէջ Վոլոն և Արդանի երբ Յոյն չկարողացան Բերլինի դաշնագրոյն թիւ արձանագրութեան մէջ որոշուած գիծը Մոսկովա չփախալ ընդունել տալ, հրաժարեցան ժողովէն՝ իրենց բանակցութեան վերայ տեղեկագիր մի խմբագրել տալէն յետոյ Այսպէս ուղղակի երկու տերութիւնք իրարու մէջ չհամայնեցնուն, հարկ եղաւ եւրոպական միջամտութեան գիծը ըստ Բերլինեան դաշնագրի թիւ յօդուածոյն, եւ ինչպէս Մարտ 12ին քաշուած Հնգադէրը կըծանուցանէ Հիշենական կառավարութիւնը յիշեալ դաշնագրութիւնն ստորագրող բոլոր տէրութեանց միջնորդութիւնը խնդրած է։

Աւստրո-թուրքական պայմանագրութեան վերայ տակաւին կըշարունակուին, ժողովները կրկու տէրութեանց լիազօր պատուիրակաց մէջ Եանինայ վիճակի հասած է գործը յայտնի չէ։ Սոր տը Պատմորի գրածին նայելով՝ աւստրո-հունգարական կառավարութիւնը որոշած է մինչև Մայիս 1 սպասել որ Բ. Դուռը իւր հաւանութիւնը տայ Եանինայ վիճակի խնդրոյ մասին իւր առաջարկած թէ ուրիշեանց։ Պայմանագրով անցնելէն յետոյ պայմանագրութիւնը մէկգի թողով պարզապէս պիտի գրաւէ յիշեալ գաւառը։ Աւստրիա գիտաւորութիւն ևս չունենալով Հերսելի և Եանինայ Պազարի մէջտեղ գտնուած կիրճերը ձեռք ձգել, կ'ուզէ որ սոյն վերջնոյն խնդրը շուտով բարեկամաբար վերջացնէ, որ դաւաճուն սկսելուն Սերանիկի երկաթուղւոյ գծերուն մօտենայ, որպէսզի Մայիս ամսուն ոտքերը արձակ լինին գործ տեսնելու, յորում, ինչպէս կը յուսայ, Պալքանեան մէջ նորէն պիտի ծագի պատերազմը։ Սոյն մեր ասածները Յար տը Պատմորի սուր գիտողութեան արդիւնքն են, որոյ կըմնայ տալ բացատրութիւնը։

Եգիպտոսի մէջ պաշտօնէութեան գլխէն անցած անցքը որքան որ խաղաղացած կ'երևի իտիվին որդւոյն՝ Նուպար փաշայի տեղ պաշտօնէին նախագահ կարգուելովը, այսու ամենայնով սոյն խնդիրը լուծուած չհամարուիր։ որովհետև թէ վիճիք փաշայի նախագահութիւնը երկրորդ գործերը դարձեալ առջի վիճակին մէջ ձգել ըսել է, սահմանագրական կառավարութիւնը բացարձակ իշխանութեան վերածելով, Անգլիա և Գաղղիոյ լաւ և ի մօտուստ ճանչելով իտիվի ձգաւորները և երկրին իշխողաց դարաւոր բնաւորութիւնը, ծանուցագիր մի ուղարկած են առ Ն. Բարձրութիւնը որ խիստ ազդու և չեղտական կերպիւ գրուած մի է, կ'ըսեն. ուրով զիտիվը պատասխանատու կ'ընեն ի իւր կարգադրութիւններն ի գործ դրուելու չլինին։ Յայտնի է ընթերցողաց որ իւր 3 տարիէ ի վեր է Եգիպտական կառավարութիւնը Հապէշի թագաւորութեան հետ սիրով չեն, և մի քանի անգամ իրարու հետ չափուեցան և միասով դուրս ելաւ եգիպտական կառավարութիւնը։ Հիմակ կըլսեմք որ խաղաղութիւնն կնքուել է մէջերին, և սոյն դաշնագրութեան համեմատ Հապէշի Յովհաննէս թագաւորը Սանհէ կոչուած գաւառը Եգիպտոսի կըթողու, որով կըգիւ-

րանայ Սուլտանի երկրին հաղորդակցութիւնը։ Եգիպտոսի կառավարութիւնը ասոր փոխարէն 8000 թալերի տարեկան թոշակ պիտի սահմանէ Յովհաննէս թագաւորին և թագուհւոյն՝ Սուլտանի արկղէն։

Գաղղիոյ պատերազմի նաւ մի հասաւ ի Մասսովա, որ անմիջապէս Գաղղիոյ հիւպատոսը Հապէշտան Յովհաննէս թագաւորի մօտ տարաւ, և կ'ըսուի թէ փարիզէն հետը ընծաներ և նամակներ ունի իսկ Գաւառի համար կալլայի երկիրը կըգտնուի կ'ըսեն։ (1)

Անգլիոյ արտաքին քաղաքականութիւնը կարծես թէ ուխտ ըրած է բնաւ պարապ չլինալ։ Աֆրիկայի տարած կուրը դեռ իւր վախճանին չի հասած։ Զուլուական խնդիր մի ծագեցաւ, որքան զուտ լինի սուրի նստաւ իրեն։ սոյն խնդիրն ևս դեռ որոշ կերպարանք չառած՝ երրորդ մի ծագելոյ վերայ է, այն է Պիրմանստանի խնդիրը։ Սոյն երկրին թագաւորն, ինչպէս գրած էինք լրագրիս 1106 թուով, մեռնելով, իւր որդին յաջորդած է Սիբո անուն։ Սոյն անգլոթ մարդը գահակալութեան օրէն սկսեալ նշանաւոր ըրած էր զինքը բարբարոսական գործերով, մինչև իւր Գահուն ապահովութեանը համար յանգ գնոր էր իւր բոլոր ազգականները ի սուր և ի մահ մատնել։ Անգլիա, որու դրաւը է Պիրմանստան, հարկաւ չէր կարող սառն աչօք հանդիսատես լինել։ ինչպէս կ'երևի մարդասիրական նպատակաւ միջամտած է, գոնէ անագան արդի քաղաքականութեան սկզբունքները յարգել տալով Սիբոյին, որ բոլորովին անզգայացեալ իւր բարբարոսութիւնը շարունակելոյ վերայ է։ Սի քանի ծանուցագիր իրեն զրկելէն յետոյ Անգլիական կառավարութիւնը, վերջնապէս մի ևս չըկեց. այն ալ արդիւնք մի չբերելուն, զորքերը դէպի սահմանագրութիւն յառաջ քշեց Անգլիա, և գործը կըմնայ յարձակման հրամանի։

Եթէ ստույգ է մեր ժամանակաւ ընդունած տեղեկութիւնը, զոր բերած էր սուրբ Երուսաղէմի նուիրակ գեր. Ներսէս եպիսկոպոսը, որ այժմ Առաջնորդ է ի Թէքլիմազ, Անգլիա շատոնց ի վեր աչք ունի Պիրմանստանի խարխուլ տէրութեան երկրին, բայց խոստացած լինելով նախորդ թագաւորին կենդանութեանը չգալիլ իրեն, կ'երևի թէ այժմ առիթ գտած է ի գործ դնել իրեն աշխարհակալութեան փափաքը։

Ռուսիոյ վեհ. կայսեր և կայսերորդոյն մէջ եղած անհամաձայնութիւնը Ս. Բեքերստըգէն հասած թղթակցութեան մի մէջ հետեւեալ կերպիւ կըպատմուի, և խիստ ծանր ու նշանաւոր դէպք կըհամարուի։

Սոյն միասնական երկրին մէջ, կ'ըսէ, կայսեր և կայսերորդոյն յարաբերութեանց խղճումը յատուկ կարեւորութիւն մի կըտանայ, որոնց մէջ շատոնց ի վեր գժտութիւն կըտիրէր թէ ներքին և թէ արտաքին քաղաքականութեանց մասին։ Մարտ 4ին տեղեկութիւն ստացաւ գահաժառանգ իշխանը, որպէս թէ նախագահ պիտի կարգուի մի ժողովի, որ պիտի կոչուի Գեմալ-Եմլա (comiti) հասարակաց ապահովութեան։ Սոյն ժողովն ինչ բանի ծառայելը իւր անունէն

(1) Թէ Յովհաննէսի եւ Բ. Գաւառի վերայ կատարեալ տեղեկութիւն ստանայ ուղղող կրնայ կարգաւ Երուսաղէմ տալուած «Երկամեալ պաճկաւորութիւն ի Հապէշտան» կոչուած գիրքը ուրուագրեալ ի Տիմոքեոս վարդապետի Սափրիչեան եւ յարգարեալ ի Տ. Զ. Թ. Սաւայանեանի, որոյ աշխատասիրութիւնն է նաեւ գաղղիքի բարգմանութիւնը։

յայտնի է, տեսալ մի ուստերադմական գերագոյն ատենան ըսել է Նիկիթաներու և ուրիշ բարեկարգութեան թշնամեաց դէմ։

Սոյն տեղեկութիւնն ընդունելուն՝ իշխանը յիշեալ ժողովոյն դէմ իւր ահաճութիւնը յայտնեց՝ ըսելով. «այսպիսի միջոցներով ոչինչ բանի չենք կարող հասնիլ։ Անմիջապէս ձմեռնային պատարը քնաց, բոյց հոյրը զինքը չընդունեց իմանալով իշխանը որ ժողովոյն հրովարտակը հետեւեալ օրը պիտի հրատարակուի, պաշտօնական նամակ մի գրեց կայսեր, յորում յայտնեց իւր հաստատ գիտաւորութիւնը խնդրոյ տակ եղած նախորդ ահաճութիւնը չընդունելուն։ Նամակը կ'երևի թէ քիչ մի խիստ գրուած էր, որովհետև երեկոյեան ժամը ճին բանակի օգնական զօրապետը ներկայանալով Ձարեկին, հօրը կողմէ ինքնագիր հրամանագիր մի մատոյց։ Գահաժառանգ իշխանը ծանր համադրեստն հագած Հէրէմէի դէմ զօրապետին հետ ընկերանալով կայսեր քով դնաց։ Գրեթէ կէս ժամու չափ կայսերական առանձնախցին մէջ խօսակցելէն յետոյ իշխանը դեղնած ու առանց իւր սուրն հետն ունենալով դուրս ելաւ և իւր Արխիեպով պալատը դնաց, ուսկէ ոչ ևս դուրս ելաւ։ Առանձնախցին մէջ ինչ անցք անցնիլը յայտնի չէ, ըստ որում կայսրը փակել տուաւ դուռը և իրեն ծառայող բանակի օգնականին ևս հրամայեց որ քով ինքն հեռանայ։ Ոչ ձայն լսուեցաւ, ոչ վէճ և ոչ աղաղակ, միայն թէ Ձարեկին խառնաց սրի դուրս ելնելը յայտնապէս կըցուցնէր թէ անորոշ ժամանակի մի համար արդեւ տրուած է դուրս չենելու ի պատիւ իւրեան։

Հինգ դէպք կըպատմեն որ անցած է, յորս Ձարեկի համամիտ չէ եղած կայսեր. առաջին ճանիմարքայի տէրութեան զրկուած դիւանագիտական ծանուցագրին. երկրորդ՝ ասոր նման ուրիշ ծանուցագրի մի Գուլմէրլանտի դքսին զրկուած. երրորդ՝ Անգլիոյ հետ եղած բանակցութեան մի մասին. չորրորդ՝ Ռուսիոյ և Միացեալ Նահանգաց յարաբերութեանց մէջ կայսրորդոյն զգացած սառնութիւնը։ Հինգերորդը Ռուսիոյ քաղաքականութեան Ալմանիոյ ամեն պահանջմանց զիջում ընելը։

Սոյն հինգ կէտերը որ արտաքին քաղաքականութեան կըվերաբերին, խիստ գժտմեցուցին զկայսրորդին։ Ասկէ իւր տասն օր առաջ ևս իւր հօրը կայսեր Սահմանագրութեան նախագիծ մի ներկայացնել տուած էր, որ իւրեան ետ դըրկուեցաւ լուսանցքին վերայ մատիտով այսպէս գծուած. «Թողէք այդ փուռն ու մուռն բաները, քիչ մը հանգիստ առնում»։

Սոյն ներքին վրդովմունքն որ ընտանեկան շրջանէն դուրս ելած չէ, ուր կանգ պիտի առնու. մեք չեմք կարծեր որ հետեւութիւն մի ունենայ. իսկ ապագային մէջ բարեփոխութեան համար՝ չեմք ուզեր արդէն երաշխաւոր լինել։

Բուլղարիոյ նորակերտ իշխանութեան վերայ նախորդ թուով պատմական տեղեկութիւն տալէն յետոյ, այս անգամ ևս Ռուսիոյ կառավարութեան կողմէ առ ազգային երես. ժողովու առաջարկեալ Սահմանագրութեան ձևը յօդուած առ յօդուած այստեղ մէջ բերել արժան կըդատուի, որոյ բովանդակը 170 յօդուածէ բաղկացեալ է։

1. Առանց սահմանադրական ընդհ. ժողովոյ հաւանութեան Բուլղարիոյ երկրին ոչ կրնայ ընդարձակուիլ և ոչ նուազիլ։

2. Սահմանաց ամեն ուղղութիւնք, երբ գիւղորէիցմէ կամ քաղաքներէ չանցնիլ, կրնայ գործադրուիլ ազգ. հասարակ ժողովոյ ձեռքով։

3. Բուլղարիոյ իշխանութիւնը ժառանգական է և սահմանադրական պետութիւն մի կը կազմէ. և աւատատու վիճակի մէջ հաստատուած է Բ. Դրան առջեւ :

4. Իշխանն է տէրութեան ներկայացուցիչն և գերագոյն գլուխը :

5. Բուլղարիոյ իշխանի տիտղոսն է «Առեմապատիւ բարձրութիւն» և թագաժառանգինը՝ «Բարձրութիւն» :

6. Բուլղարիոյ իշխանը, քանի որ Բուլղարիոյ վերայ կ'իշխէ, չկրնար ուրիշ տէրութեան ևս գլուխ լինել առանց հաւանութեան ազդային Սահմանադրութեան ժողովոյն :

7. Իշխանին անձը նուիրական ու անդրժեշտ է :

8. Օրէնսդիր իշխանութիւնը բոլոր իշխանին կը վերաբերի, կը հաստատէ ու կը հրատարակէ Ազգ. ժողովոյ ձեռք բռնելէ ետք օրէնքները :

9. (Սոյն յօդուածը չէ օրինակուած) :

10. Երկրին զինուորական բոլոր զօրութեանց գերագոյն հրամանատար՝ իշխանն է թէ խաղաղութեան և թէ պատերազմի ժամանակ : Ինքը կը բաշխէ զինուորական պաշտօնները ըստ դորձադրական օրինաց, և զինուորական ծառայութեան մէջ մանողները կը տարտառորին հաւատարմութեան երդում տալ իշխանին :

11. Գործադիր իշխանութիւնը իշխանին կը վերաբերի : Սոյն իշխանութեան մէջ գտնուող պաշտօնեայք նորա հսկողութե տակ կը գործեն :

12. Դատաւարական իշխանութիւնը բոլոր իւր ճիւղերուն մէջ արդարութեան տեսից կը վերաբերի և այն անձանց օրոնք յանուն իշխանին պիտի դորձեն : Իշխանին և արդարութեան ատենից մէջ եղած յարաբերութիւնը մասնաւոր օրէնքներով պիտի որոշուին :

13. Իշխանն իրաւունք ունի վճիռները փոխելոյ ոճրագործական իրաւագիտութեան մէջ արձանագրուած դատին համեմատ :

14. Իշխանն իրաւունք ունի նաեւ յանցապարաներուն շնորհ ընել, բայց ներողութեան իրաւունքը հաւաքականապէս իշխանին և ազգային ժողովոյն կը պատկանի :

15. Պատիժները փոխելոյ համար իշխանին ունեցած կարողութիւնը պաշտօնէից վերայ ևս չտարածիր, որոնք ազգ. Սահմանադրութիւնը գործելոյ յանցանք ամբաստանուած կը լինին :

16. Իշխանը կը ներկայացնէ զպետութիւնը բոլոր իւր յարաբերութեանց մէջ զոր ունի օտար տէրութեանց հետ : Նորա անուամբ պիտի կնքուին և ազգային ժողովոյ հաճութեամբ միւս տէրութեանց հետ ներքին գործոց վերաբերեալ գործերը :

17. Իշխանին հրամաններն այն ժամանակ վաւերական են, երբ ձեռնհաս պաշտօնէին կողմէ կնքուած լինին :

18. Իշխանին հաստատուն բնակութիւնն պիտի լինի իշխանութեան երկրին մէջ : Բացակայ եղած ժամանակ պարտի կառավարիչ մի դնել, որ իւր ձեռքն ունենայ մասնաւոր օրինք որոշուած իրաւունքներ և պարտիքներ : Բացակայ գտնուիլ և կառավարիչ կարգելը պէտք է իշխանին ազգարարութեամբ երկրին ծանուցուի :

19. Թագաժառանգն ևս պարտաւոր է իշխանութեան երկրին մէջ բնակիլ, և չկրնար հեռանալ անկէ առանց հաճութեան իշխանին :

20. Բուլղարական տէրութեան նշանքն են ոսկեղօծ առիւծ մի՝ միջագոյն վահանի վերայ :

21. Տէրութեան կնքն այն վերայ կ'երևի իշխանութեան վահանը :

22. Իշխանական տիտղոսը ժառանգական լինելով՝ անդրանիկ օրէնքն կ'անցնի :

23. Տիրող իշխանն և իշխանուհին նոյնպէս և թագաժառանգը 18 տարեկան հասնելուն չափահաս կը համարին :

24. Իշխան մի երբ փոքր հասակին մէջ գտնուիլէ հալածութեան համար, իւր տեղը փոխանորդ մի պիտի կարգուի մինչև նորա չափահաս լինիլը :

25. Երեւ. փոխանորդը պէտք են ընտրուիլ այն դէպքի մէջ Սահմ. ժողովոյն կողմէն :

26. Տիրող իշխանը կրնայ փոխանորդներն ինքն ընտրել ցորչափ իւր կեանքը կը տնէ՝ եթէ թագաժառանգը գեռ փոքր է, բայց այս ալ ոչ առանց հաւանութեան Սահմ. ժողովոյն :

27. Փոխանորդը կրնան իշխանին ազգականաց պաշտօնէից, գերագոյն ժողովոյ անդամաց մէջէն ընտրուիլ, և այն անձինքներէն որք պաշտօն վարած են և ոչ ամբաստանուած :

28. (Սոյն յօդուածը փոխանորդութիւն հաստատելոյ կերպին կը վերաբերի) :

29. Թագաժառանգը չափահաս լինելուն մասնաւոր հրատարակութեամբ կառավարութեան սանձը ձեռք կ'առնու :

30. (Սոյն յօդուածը թագաժառանգին դատարարութեան եղանակին կը վերաբերի) :

31. Փոխանորդ չեն կարեր լինել իշխանին վորժապետները :

32. Իշխանի մի մեռնելուն իւր յաջորդը ազգային ժողովը կը զուարթէ և նորա առջեւ Սահմանադրութեան և երկրին հաւատարմութեան երդում կ'ընէ :

33. Ազգ. ժողովը տարին մէկ միլիոն Ֆրանք արքունական գերդատանին համար դուրս մի կը դնէ : Սոյն դուրսը չկրնար աւելցուիլ առանց հաճութեան ազգ. ժողովոյն և ոչ կրնայ նուազիլ առանց հաճութեան իշխանին :

34. Ազգային ժողովը կրնայ նուէրներ ընել իշխանին տէրութեան դանձն :

35. (Սոյն յօդուածը օրինակուած չէ) :

36. Բուլղարիոյ տէրութեան կրօնքը Արեւելեան օրթոտոքս յրիստոնէից կրօնն է :

37. Բուլղար իշխանը և իւր գերդատանը պարտաւոր են օրթոտոքս կրօնը դաւանել : Մէկ բացառութիւն միայն կրնայ ըլլալ ի շնորհս առաջին անգամ ընտրեալ իշխանին՝ եթէ ուրիշ դաւանութեան կրօնաւոր է :

38. Բուլղարիոյ կրօնը ազգային եկեղեցիոյ գլխին՝ հոգևոր գերագոյն կառավարութեան ներքինն է, ուր որ բնակելու լինի գլուխը, Այս կերպով եկեղեցին կրօնական ամեն դաւանութեանց հետ իւր յարաբերութիւնները կը պահէ :

39. Օրթոտոքս և յրիստոնէայ չեղող թէ հպատակ լինին Բուլղարիոյ և թէ ոչ, նոյնպէս օտարականք որ առժամանակեայ բնակութիւն բրած են երկրին մէջ, կրօնական կատարեալադատութիւն կը վայելեն երբ իրենց պաշտած դաւանութիւնը երկրին օրինաց հակառակ չէ :

40. Բրեւէ մասնաւոր հաւատոյ դաւանութիւն չէ կարող օրինաց զօրութիւնը խախտել :

41. Միւս յրիստոնէից և ոչ յրիստոնէից կրօնական գործերը իրենց հոգևոր իշխանութիւններէն կը կառավարին ձեռնհաս պաշտօնէին հսկողութեան ներքին :

42. Բուլղարիա մասնաւոր օրինք պիտի կառավարի հրատարակուելով համեմատ կանոնաւորեալ Սահմանադրութեան :

43. Ոչ մի օրէնք կրնայ դրութիւն ոտանալ մինչև որ վիճաբանութեան չեթարկի և հաւանութիւն չտանայ ազգային ժողովոյ մէջ, որ իրաւունք ունի միանգամայն նորա ճիշտ բացատրութիւնը տալ :

44. Ազգ. ժողովը կողմէ ընդունուած օրէնքներն իշխանին ստորագրութեանը կ'ենթարկին :

45. Իշխանին կողմէ վաւերացուելէն յետոյ՝ ամբողջապէս կը հրատարակուին :

46. Եթէ տէրութեան արտաքին կամ ներքին վրանդ մի սպառնալու լինի, իշխանը կրնայ պաշտօնէից հաճութեամբ ամեն հարկաւոր միջոցներ ձեռք առնուլ վտանգաց դէմ դնելու համար, նախ ազգային ժողովոյ վերջիններէն դուրս մը մը անոր հաւանութեանը ենթարկելով ձեռք առնուելիք միջոցները :

47. Ոչ ոք անկէ յառաջ եղած մասնաւոր միջոցներէն մինչև կարող տէրութեան հարկերն կամ տուրքերը ժողովելու գործածուիլ :

48. Մի միայն ազգային ժողովը կարող է որոշել թէ հրատարակեալ օրէնք մի Սահմանադրութեան ճիշտ համեմատ է թէ ոչ :

49. Գործադիր իշխանութեան միայն յանձնուած է օրէնքները գործադրութեան դնելոյ պարտաւորութիւնը :

50. Տէրութեան սեփականութիւններն իշխանութեան կը վերաբերին, իշխանը իրաւունք չունի իւրեան ծառայեցնել զանոնք :

51. Տէրութեան ընչից վերաբերեալ ամեն միջոց մասնաւոր օրէնքով պիտի կարգադրուին :

52. Տէրութեան ինչքերը պաշտօնէի մի ձեռք պիտի մատակարարուին :

53. Ամեն անոնք որ ի Բուլղարիա ծնած և օտար պաշտպանութեան ներքին չեն Բուլղարիոյ հպատակ են :

54. Օտարականք եթէ կամենան՝ ազգային ժողովոյ և տէրութեան խորհրդի հաճութեամբ կրնան քաղաքացի լինել :

55. Ամեն հպատակ եզրը կրնայ քաղաքացիութեան իրաւունքէ հրաժարիլ, երբ բանակին մէջ որքան ժամանակ որ հարկ է՝ ծառայած է, համեմատ այն մասնաւոր օրինաց որ պիտի խաբարուի :

56. Օրինաց առջեւ ամեն Բուլղարք հաւասար են :

57. Քաղաքացի եզրինքը միայն քաղաքական իրաւունքներ կը վայելեն. իսկ միւսներն ամենքն ալ օրինաց գծած քաղաքացին իրաւունքներ կը վայելեն :

58. Խաղաղութեան կանոնները պարտաւորիչ են նոյնպէս իշխանութեան ամեն բնակչաց :

59. Երկրին ամեն անչափ սեփականութիւններն սեփական օրինաց ենթարկուած են :

(Պիտի շարունակուի) :

ՕՐԾԵՆՅԷՄՅ Ի ԲՅՐԼԻՆ

Տեղեւորութիւն մէջ Բրուսիոյ ասպետական կարգաց և արժանաւորութեան համար տրուած նշաններու տարեկան ամսին վերայ, որու գերմաներէն Օրտենֆէստ կը կոչուի, հետեւեալ հետաքրքրաշարժ տեղեկութիւնը կը կարդամք :

Այս հանգիստ որ բնութենէն իշխան պալատի մէջ կը կատարուի մեծ շքեղութեամբ ի ներկայութեան կայսեր, կայսերուհւոյ և բոլոր կայսերական գերդատանին և պարտականաց, որ կը հրաւիրուին ամեն տոթիծանաւորք, որեւէ կարգի նշան որ ստացած լինին նախորդ տարուան մէջ, թիւը որքան ալ լինի հոգ չէ, մինչև 1500 անձինք եղած են արքունական սեղանը նստող նշանաւորներուն թիւը Յուն. 18ին օրը, Ամեն երկու հոգւոյ քով մանկաւիկ մի պատրաստ կայնած է որ իրենց կամքը կատարէ :

Գաղղիոյ, Ալմանիոյ և Սլոնիոյ ամենապատուական զինիները թագաւորական զինեւորանէն դուրս կը հանուին, որոյ գլխաւոր զինեւորան ալմանացի իշխան մի է. 100էն մինչև 200 զինա զինի կը պարպուի, որոյ ամեն մէկ կաթիլը գանձ կ'աճէ ընտիր ճաշակ ունեցողի համար :

Սեղանին կարգադրութիւնն իրեն յատկութիւնն ունի : Մէկ անգամ միայն հրաւիրելոյ կենաց համար լուր կ'առաջարկուի :

Նորին վեհափառութեան հիւրերուն ընծայած տեսարանը արդարեւ հետաքրքրական է իւր բացառիկ մասնաւորութեանց համար, որք ամենեւին չեն նմանիր Բրուսիոյ արքունեաց ուրիշ ընդունելութեանց հանդէսներու : Քաղաքական մարդիկ սեղանի վրայ և ճերմակ փողպատով նստած կը տեսնեն ամեն աստիճանէ եղող սպայից քով, որոնք իրենց խաչատաճմուկ համազգեստներով կը ճոխանան : Հասարակ զինուորներ, նամակ, ցրտոգներ, արքունի սպասաւորներ, իրէ-ֆէ չինոզներ՝ Յիւլ մաս էշալներու, արքունի պաշտօնէից և գաւառական կառավարութեան նախադասներու քով ծուկ ծակի կը բազմին . . . :

Եւ զնոյն գեղացին որ իւր նմանոյն ընկերին կեանքը վտանգէ ազատաց, ծառայութեան քաջաւոր արժանաւոր զինուորք՝ որ քառորդ մի դար ծառայեց բանակին մէջ, ոտախիտութեան քաջատիրտ պաշտօնեայն՝ որ վտանգաւոր յանցապարտ մի ձերբակալեց, պարկեշտ սպասաւորք, իւր պարտաւորութիւնը ճանչող և իւր պաշտօնը փառաւոր ընող քահանայն, բոլոր այս մարդիկը, եթէ յաջողեցան իրենց հասարակական ծառայութիւնները ճանցընել տալով նշան մի, միտալ մի ստանալ գոյնզգոյն ժողովարարին, թագաւորին հետ սեղան կը նստին գոնէ տարին հեղ մի, Յունուար 18ին, և կրնան սոյն փառաւոր դէպքին պաշտօնական յիշատակութիւնն ունենալ կայսերական օրագրին մէջ, որ հայկերէն թէն երկու ժամ յետոյ կը հրատարակուի :

Գանդէի Աստուծային Կապիւթը

Գաղղիոյ այս տարուան Արուեստահանգիսին մէջ տղայրակի տարիներ մի գրուած էր, որ թէ Լաւրի տակ չէ ինկած իւր փոքրութեանը համար, այստեղ ամենայնիւ իւր տեսակին մէջ եղական կը շարժարուի: Այն է խտրուող մեծանունն իրանէ բանաստեղծին Աստուծային Կապիւթը: Ըսուած գիրքը: Տպուած է 1878ին, Պառլամենտի մէջ 1288-ամ ֆրանկ. 500 էջից բաղկացած: Գրքին բարձրութիւնը 5 հարիւրամէր է և լայնութիւնը 3 1/2: Հազար օրինակ և ինքն ծախու հանուած է: Արուեստահանգէսէն խոյս, և կապարեայ գիրքը՝ տպուելէն ետքը անմիջապէս հալեցընելով անհետ ըրած են:

Սոյն գիրքը մինչև ցարդ 400 անգամ տպագրուած է: 1823ին Լոնտոնի մէջ երկհատոր տպուած է անհրապիր, բայց գոնէ առանց ակնարկի կը կարգուէր: Իսկ այն նոր տպագրութիւնը այս ազգայնութիւնն ուլ չունի, ոչ թէ անոնց այլ խոշորացոյց պէտք է կարգաւ համար: Չարմանայի է ուրեմն երբ ըսելու ինկնք թէ երկու թերթ թուղթ բաւական եղած է 16 մասի բաժնելով տպագրելու համար, որ կը պարունակէ 14,233 տող քերթուած:

Կը պատմեն թէ փարիզու մէջ Ֆիրմէն Գիլդոյի տպագրատունը, և յետոյ խտալացի մի Անտոնիոյ Ֆարինտ անուն փորձ փորձած են մանրագիր տառեր ձուլելու, բայց չեն յաջողուցած: Ետոյ սոյն երկրորդին գիրքը Միլանայի Ֆիադոմայ Նեօկի անուն գրքածախ մի գնելով 1856ին, նորէն կ'աշխատի և երևելի Չէզարէ կանտու գրագէտին հետ ձեռք կը զարմեն մանրագիր տառեր տպագրութեամբ ի լոյս հանել Աստուծային Կապիւթը: Գրաչարին մէկը նախ սկսեց, և կիսկատար թուոյց, յետոյ երկրորդ մի, երրորդ մի և հետո՛հետէ մէկ քանի գրաչարներ գլուխ զարկին, բայց ամենքն ալ դժուարութեանը չկարենալով յաղթել ետ քաշուեցան: Սրբագրութիւնը քան զարեւել տուելի դժար եկաւ թէ փորձերը սր աղբորդ և թէ գրաչարք աչաց տեսութիւնն թէ և չկարողանան, սակայն չափազանց փնտաւեցան ու լուսագործեցան: Հետեւապէս գործը ևս մնաց:

Գրքածախը մեռաւ իւր որդին յաջորդեց իրեն, և հորը գիտաւորութիւնն ինքն ձեռնարկեց ի կատար հասցնել: 1873 Մարտ ամսոյն 1ին Պարլամենտի մէջ Սալմին եղբարց տպագրատուն հետ պոյսմանտրութիւն կ'ընէ, յիշեալ բանաստեղծին գիրքը մանրագիր տառեր գրեթով տպելոյ: Անմիջապէս գործի կը սկսուի և հապիւթէ Արուեստահանգէսին մէջ գրուելու համար կարող կը ինկնի հասցնել: Հինգ տարի կը տևէ աշխատութեանը, թէպէտ ոչ շարունակ: Իսկ գործոյն խիստ արտօրանաց ժամանակին անգամ ամիսը 24 կամ 30 էջէն աւելի անկարելի եղած է տպել: Բաւերուն գրաւոր սրբագրութիւնը լուծի բուլատոյ անուն մէկը յանձն առած էր, բայց թէ ինչ նեղութիւն կրած է, հարկ չէ ընել: Թէ սրբագրողին անունը և թէ գրաչարի, որ աչաց հիւանդութիւնն ստացած են, գրքին մէջ յիշատակուած են իւր տրգարացի փոխաթիւթիւն իրենց կրած նեղութեան:

Այսպիսի տարօրինակ մանրատառ գրեթով գիրք մի դեռ առաջին անգամէ որ կը տպուի, 1000 օրինակ միայն տարածուելով, զոր ձեռք ձգողը պէտք է նախ խիստ զօրաւոր խոշորացոյց ապակի մի ունենայ:

Ստոյգ է որ կը պատմեն թէ խիստ հին ժամանակներ Հոմերոսի եղիական անուն բանաստեղծութեան գիրքը օձու շաղկի վերայ գրուած և ընկուզի կեղևի մէջ պարունակուած են: Բայց այս օրինակ եղական իրողութեանց համոզուելու համար գործնական հաւատք պէտք է, միայն տեսականը բաւական չէ:

Նը Բ. Դրան մատուցանելով, ինքը գեր. Հասուսին քով կ'երթայ, որ արդէն իրեն 600 ոսկի խոստացած է եղեր իւր կարօտութեան օգնելու համար: Յիշեալ դումարն առնելէն յետոյ շոգենաւն մտնելով Ս. Պապին ոտքը կը շրմէ իւր առջի անհաղանդութեանը ներողութիւն ստանալու յաւոյ: Սոյն ներողութիւնը գտնելոյ համար իւրաքանչիւր զղջացեալ պատրականք կը պարտաւորին ֆիւթէլեանին ետեւէն երթալ մինչև ցՀագեղալուստ յորեւեանն ստանալոյ:

Գեր. ֆիւթէլեանի ուղեւորութեան միջոցին մեծ պատիւ ցոյց տուած են իրեն Աւստրիոյ և Գաղղիոյ փեմ: Գեպարնք, որոնք իրենց պաշտպանութիւնը չեն զլանար մատուցանելոյ Հասուսինն կ'առաջարկութեան, և եթէ փոխի աստուծոյ տոյգ է, Գերմանական Գեպարնք ևս Հասուսինն աչ պաշտպանութիւն կ'ընէ եղեր: Եթէ ներքի է մեղ տեսլ մեր կարծիքը, Հասուսինն ևս, որ պապական Հայոց լուսաւորեալ մասը կը կողմեն, իրենց մայրենի ազատ եկեղեցւոյ մէջ միայն կրնան պաշտպանութիւն ու սրտաղին համակրութիւն գտնել, քան որեւէ աշխարհային իշխանութեան մօտ:

Մուսուլի Ասորոց գեր. Առաջնորդը ընդարձակ հեռագիր զրկած է մեր Պատրիարքարանը, որով գառնապէս կը գանգաւի տեղւոյն պապական Ասորոց առաջնորդին դէմ, որ ամեն ժեղաշիտական միջոց ի գործ կը դնէ եղեր Ասորոց աղբին վերաբերեալ կալուածներէն բաժին հասնել իրենց համար, և թէ՛ այս մասին հրամանաւոր մ'ալ ձեռք բերեր է: Սոյն կալուածական խնդրը 40 տարուան է և անլոյծ կը մնայ ցարդ:

Փոռն

Գաւառ այլ տղայնոց մէջ ուսումնասիրական խլրտումները վերջին ժամանակներս արդիւնաւորիլ սկսած են:

Մայրաքաղաքս պանդխտող Բալուցի և Չարսանճախի տղայինք իրենց հայրենեաց և աղքատիկ մանկուոյն տպագրայ պատրաստելու և ժողովուրդը լուսաւորելու համար Մեսրոպեան անուն ընկերութիւն մի կազմեր են, նպատակ ունենալով Բալուի և Չարսանճախի միջև օգտաւէտ և գեղեցիկագիր տեղ մը կեդրոնական վարժարան մը բանալ, ուր պիտի ընդունուին երկու գաւառի 150ի չափ գիւղերէն մանկտիք որք ընթերցանութիւնն աւարտած են, ընկերութիւնն արդէն 300 բաժանորդ հայթայթած և 15,000 դուրուշի գումար մը պատրաստած է իւրաքանչիւր բաժինը 5նոց թղթադրամ մ'է:

Ահա՛ այսպէս Արարատեան ընկերութիւնը վասպուրականի, Գաղղոցախից ընկերութիւնը Տարօնոյ, Ուսումնասիրաց ընկերութիւնը Խղաշի, Վարդանանց ընկերութիւնը Հաճրի և Մեսրոպեան նորահաստատ ընկերութիւնը Բալուի և Չարսանճախի մէջ կեդրոնական վարժարաններ կը բանան Հայաստանի ժողովուրդը լուսաւորելու և ազգայն վերականգնութեան պատրաստելու համար:

Կը դիմէր Բալուցի և Չարսանճախի մերազնից ուսումնասիրական եռանդը և կը յորդորեմք ըլլոր ուսումնասէր ազգայինները որ Ազգ. հարստահարութեանց բարձման միջոց կ'ող վարժարանաց գանձանակին իրենց լուսման չնեային, առանց որոյ կարելի չէ երբեք ազգի մը ազգական շինել և պատրաստել:

Մնայ Զիյարէթ գիւղէն ալ մեղ կը դրեն թէ Սիւսանեան Պետրոս Էփ. անուն աղբային մը նոյն գիւղին մէջ վաճառեան անուն ընկերութիւն մը հաստատեր է տեղւոյն վարժարանին օգնելու համար, վարժարանին դաստառ կարգ ելով զՊ. Չաքար Տ. Ղազարեան և ընկերութեան Տեառն զՊ. Գոսպար Տ. Դաւթեան որ ի Կ. Պոլիս կը պահուի:

Լուսաւորութիւնը և կը թուի ինքն աւելի շալտտանի միջին խորշերը ծաւալել հարկ ըլլալով, Զիյարէթի ազգայնոց սոյն յառաջդիմական շարժումը ինքնին դուրի և պանծալի է: Հետեւաբար մեք ևս յաջողութիւն կը մաղթեմք:

Տիգրանակերտէն երէկ իրիկուն ազգային Պատրիարքարան հասած հեռագիր մը կը մանուցանէ թէ ժողովուրդը Առաջնորդարան խուս

ծելով ըլլոր ժողովները լուծեր և Յանձնախումբ մը կարգեր է որոյ պաշտօնը պիտի լինի եղեր թոյլ չտալ որ առաջնորդը Տիգրանակերտէն մեկնի, Տ. Յովհաննէս անուն խոռվայոյղ քահանան աքսորելու ժողովոց վերստին ընտրութիւն կատարել:

Յաւալի է որ այսպիսի փափուկ ժամանակի մէջ Տիգրանակերտի ժողովուրդը, Առաջնորդ և ժողովականք զիրար բոլորեալ և հարուածելու կեննեն, մինչդեռ խաղաղութեան և խոհեմութեան կարօտ ժամանակի մը մէջ կապրիմք, յորում այդպիսի ջնջին խնդիրները թողլով հասարակաց շահուն և օգտին ծառայելու քան զեւ պարտաւոր եմք:

Հայրենիք

ՏԵՂԱԿԱՆՔ

Քաղաքիս հասարակաց ապահովութիւնը այն առիթման դէշագաւ, որ անհնարին եղած էր գրեթէ ցորեկ ժամանակ անգամ առանց մեծ զգուշութեան պարտել: Գողերու հերոսներն յանդգնութեան ծայրն հասան մինչև անցեալ շաբթու ֆրանկաց չուկային բաղամբոխ տեղը մի քանի հերոսներ բեմովէրը ձեռքերնին լուսմայախի մի խանութը մտնելով 60ի չափ ոսկի վերցնելով մեծ քաջութիւն գործածի պէս ճամբանին շարունակեցին առանց և ոչ մէկուն կարենալուն ճիկ հանել:

Ասոր վերայ չըս մեծ տէրութեանց հիւպատոսը միաբանութեամբ երան բարձրա: Համոյի փաշայի մօտ գնացին և քաղաքիս ցաւալի վիճակը ամենայն հաւատարմութեամբ զգայունցին: Նորին Բարձրութեան, որ փութայ անմիջական միջոցներ ձեռք առնուլ: Քաղաքապահներու խումբ մի հանել տուաւ և մէկ քանի խիստ հարկաւոր թաղերու բերանը զօրքեր կարգեց, որճարանները, գինեւորանները հրաման ըրաւ որ ժամը շին գոյուին: Գեղեցիկ սկզբնաւորութիւն մի է այս հասարակաց ապահովութեան վերահաստատութեան համար, բայց երբ մտածեմք թէ տէրութեան և կառավարութեանց կողմանէ եղած այսօրինակ հրամանները որքան տեղութիւն կրնան ունենալ և ինչ արժէք ունին, չեմք կրնար ապագային վերայ փտահ լինել մինչև որ չտեսնեմք խոռաղինութեան (ժամտարմայի) գրութեան հաստատութիւնը: Նա միայն կարող է յաղթող հանդիսանալ առաջակաց և ասպատակաց յանդգնութեանը:

Գեղութիւնն այնպէս է որ գող մի այսօր կը բռնուի, երկու օրէն յետոյ գարձեալ ժողովուրդեան մէջ կը տեսնուի: շատերը ծանօթ են, բայց ո՞վ կը համարձակի զիրենք մասնելոյ, ո՞ր գողը համարձակութիւն շատանար երբ անպատիւ կ'արձակուի, և տեղի կուտայ հասարակութեան ևս կասկածելոյ թէ մի գուցէ ձեռնհաս անձինք իրենց մասնաւոր շահուն համար կը ծառայեցընեն զիրենք:

Բոլոր ասոնք լաւ զգալով ուրախ եմք որ բարձր վայի փաշան վերջապէս հաճեցաւ զօրաւոր միջոցներ ի գործ դնել, և այն օրէն ի վեր գողերուն ձայնը քիչ մը պակսեցաւ: Երոցմէ Չղիւսաւորներու համար կ'ըսուի թէ փախչիլ ուղիւ են շոգենաւով, բայց նաւապետք անցագիր և պիլլէթ չունենալուն չէ ընդունած և ետ դարձեր են ցամաքը: և կ'երևի թէ սոյն Չղիւսաւորաց համար է որ կ'ըսուի թէ ցամաքային ճամբով գէտ ի վուռլա և Ալաշաթը փախած են:

Ասոնք գրեհէս յետոյ հարկ չեմք համարիլ 15 օրէ ի վեր տեղի ունեցած դողութիւններուն ցանկը հոս մէջ բերել, որոց թիւը մեր գիտցածը միայն 13 է: ասոնցմէ գուրս են այն պարկեշտ գողերն որոնք տունները պարտելով մէկուն սինին և միւսին խալկինը կամ ուրիշ բան մի կ'ուղեն կը պիլլէթ կամ նորոգելու համար, և շատերը կը յաջողին իրենց խաբեքայութեան մէջ: զայս կը յիշեմք զգուշացընելոյ համար մեր միամիտ տանտիկները:

Երբ մի կողմէ հասարակաց միտքը կը հանդարտի գողերուն կողմէն, միւս կողմէ մարախներու կրկին երևիլը մեծ մտառանջութիւն կը պատճառէ, որոնք քաղաքիս շրջականները գիւս

ԱԶԳԱՅԻՆ

Հակահասունեանց Պատրիարք գեր. ֆիւթէլեան անցեալ շաբթուներուն իւր հրաժարական

